

PRILOG HRVATSKOMU ŽUPSKOM NAZIVLJU

Živan BEZIĆ

Hrvatska je Crkva svoje nazivlje baštinila od židovske, grčke i latinske terminologije.¹ Za neke je termine pronašla svoje lijepe domaće nazive (kao npr. župa, župnik), a za neke nije uspjela stvoriti odgovarajuće hrvatske isto značnice, pa ih je kroatizirala (npr. Crkva, biskup) ili ih je ostavila u njihovu izvornom obliku (euharistija, papa). Teološka znanost također je unijela u crkveni jezik mnoge nove pojmove i termine, od kojih su neki zgodno zamijenjeni hrvatskim nazivima, a neki nisu. Novi je Crkveni zakonik (CIC) isto tako uveo neke nove izraze, kojima onda moramo naći prikladne hrvatske nazive.

U ovome radu ograničit ćemo se samo na župsko nazivlje, tj. na one termine koji su izvorno povezani s pojmom župa.

1. Počinjemo samom riječi *župa*. Ona je vrlo zgodna zamjena za grčko *μαρκοκία* ili latinsko »paroecia«. Doduše, nije doslovan prijevod izvornika, ali je izvrsna zamjena, od koje ne možemo tražiti bolje. Poznato je da prastara hrvatska riječ župa označuje: a) zemlju izloženu suncu, prisoje, pitomi kraj, b) posjed jednog hrvatskoga plemenskog roda i sam rod, te c) geografsku i administrativnu jedinicu stare hrvatske države. Poslije svoga pokrštenja Hrvati su to isto ime dali i svojoj rodovskoj kršćanskoj zajednici. S vremenom je upravo to crkveno značenje postalo glavno, pa se za državnu oblast počela upotrebljavati riječ županija ili velika župa.²

Pridjev od imenice župa dvostruk je: župni i župski. Prvi se upotrebljava najviše u sjevernoj Hrvatskoj a drugi u južnoj. U hrvatskoj jezičnoj praksi oba su pridjeva dobila jednako značenje i rabe se jednakopravno.³

Glavar stare hrvatske župe nosio je ime župan. Da se ne bi miješale uloge civilnoga i crkvenoga glavara, ovoga posljednjeg narod je prozvaio župnikom.

¹ J. ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija*, II. izd. knjiž. Marija, Split, 1976.

² Riječ *župa* imaju svi slavenski jezici. Slovenci (župnija), Rusi, Ukrajinci, Poljaci (u značenju rudnik), Česi i Bugari (u značenju oblast). U hrvatskom jeziku leksem župa može biti također i horonim, toponim i patronim.

³ Međutim, moram reći da po svome iskonskom značenju i po mome jezičnom osjećaju pridjevi župni i župski ne označuju isto. Kanim, ako Bog da, o tome napisati posebnu radnju.

I to je izvrstan naziv te na njemu možemo trajno ostati. Ne treba mu tražiti sinonima. Kako u crkvenom pravu župa može biti teritorijalna ili personalna, najbolje je da za upravitelja prve – jer je on najčešći tip župskog pastira – ostane jednostavno naziv *župnik*, a za upravitelja druge osobni *župnik*.

Apstraktni naziv za službu župnika jest *župništvo*. Njoj srodna riječ, ali manje apstraktna, jest *župnikovanje*. Ova druga označuje a) vrijeme obavljanja službe određenog župnika, b) stil i način obavljanja iste službe. Primjeri: »Za vrijeme župnikovanja XY-a dogodilo se to i to.« Ili: »Župnikovanje svećenika XY-a bilo je blagotvorno za našu župu.« Pridjev od imenice župnik jest *župnički* (ne valja ga zamjenjivati sa župski ili župni!).

Katolički vjernici, pripadnici neke određene župe, zovu se *župljani*. To su svi katolici koji imaju u župi stalno prebivalište (domicilium) ili privremeno boravište (quasi-domicilium).

2. Za one crkvene katoličke zajednice koje imaju vlastitog pastira, ali – zbog raznih okolnosti – još nisu mogle biti kanonski ustanovljene kao posebne i potpune župe, CIC ima posebno ime: quasi-paroecia (c. 516). Naš službeni hrvatski prijevod crkvenog zakonika taj izraz preveo je doslovno složenicom »kao-župa«. Takva doslovna prevedenica (pakov, kalk) ne čini mi se dobrom. To je mogao opaziti i sam prevoditelj, jer je u toj istoj rečenici upotrijebio sintagmu »kao župa« (doduše, bez crtice), a koja se odnosi na pravu župu. Takvim se prijevodom mogu stvarati zabune, što nije poželjno. Osim toga kovanica kao-župa nije zgodna za deklinaciju zbog svoje neuporabive ukočenosti.

Možemo li ponuditi bolji hrvatski naziv? Možemo. Predlažem kovanicu *pažupa*, nastalu od prefiksa »pa« i naše stare znanice župa. Doduše, ovaj prefiks nije čest pri tvorbi riječi, ali je ipak prisutan. Ima svrhu da označi: a) nešto slično, ali ne isto (primjeri: paslika, palik, pamet,⁴ pazvuk, pačista nedjelja), b) neku zamjenu koja je slabija, lošija, surogat je ili kopija izvornika (primjeri: paperje, palist, parog, pačetvorina, pastorak, paluba, pabirak od pabirčiti i patvorina od patvoriti), ili c) nešto što je umanjeno (primjeri: parojak, parožak).⁵ Naziv pažupa doista odgovara semantici točaka a i b, a donekle i točki c.

Ako je »quasi-paroecia« naša pažupa, onda je njezin pastir (quasi-parochus) na hrvatskome *pažupnik*.

3. Po novome crkvenom zakoniku (c. 517, 542) jednom ili više župa može upravljati i više svećenika zajedno ako jednome to nije moguće. Za tako upravljane župe CIC nema nikakvog novog naziva (nije ni potreban jer to nije neki novi tip župe), ali je morao skovati novo ime za takav novi udruženi oblik župničkog rada. Codex tako udružene svećenike zove »plures in solidum sacerdotes« i time ističe njima potrebitu solidarnost. U nekim kanonima pruža nam, ali kao usput, i poseban naziv za takav župnički kolektiv: »coetus« (c. 543: 2,544). Ta riječ ima značenje: sastajanje, sastanak, skupina, zbor, krug ljudi (od gl. co-ire). Naš prevoditelj CIC-a izabrao je naziv »skupina«, što nije baš naj sretniji izbor.

Stoga za svećenike sudionike tog »coetusa« predlažem naziv *sužupnici*, u jednini sužupnik. Ta kovanica savršeno odgovara svojoj svrsi i svojim predmet-

⁴ Vidi: *Rječnik JAZU*, dio IX, Zagreb, 1924–1927, str. 597.

⁵ Vidi: Stj. BABIĆ, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU i Globus, Zagreb, 1986, str. 86, toč. 294, i str. 331, toč. 1231.

kom i oznakom nosioćâ funkcije. Na taj naćin udruŹeni Źupnićki rad dobiva svoje vlastito i prikladno ime.

A kako krstiti njihov pastoralni tim, odnosno »coetus«? Obićno se dosad posezalo za sintagmom koja opet nije bila sasvim hrvatska. Piše se i govori: Źupski ili Źupnićki tim, odnosno ekipa. Englesko »team« i francusko »*équipe*« traŹe prijevod. Od svih mogućih prevedenica (skup, skupina, sprega, momćad, druŹina, osoblje zauzeto oko istog posla) biram najbolji: zbor. Pa tako dobivamo lijepi hrvatski sklop ili spoenicu (*su*)*Źupnićki zbor*.

Ovdje odmah moram pripomenuti da moŹebitne spoenice »Źupska ekipa« ili »Źupski tim« ili »Źupski zbor« ne bi bile ispravne. Pridjev Źupski ili Źupni dolazi od imenice Źupa, pa je Źupska/Źupna ekipa ili zbor ono dušobriŹnićko tijelo, sastavljeno od klerika i laika, koje se na ćelu sa Źupnikom brine oko duhovnih potreba jedne Źupe. Budući da se u našem pastoralnom »coetusu« nalaze samo svećenici, i svi su oni suŹupnici, on se mora imenovati suŹupnićki zbor, a dosta je reći i samo Źupnićki. U našem se govoru Źuviše miješaju pojmovi Źupni/ski i Źupnićki.

Prema Codexu na ćelu (*su*)*Źupnićkog zbora* stoji »moderator«. I ovu rijeć moŹemo prevesti razlićito: usmjeritelj, upravitelj, voditelj, ravnatelj i sl. Hrvatski se je prevoditelj odlućio za rijeć voditelj. Izbor nije loš, ali je ipak preširok i preopćenit. Mislim da bi za taj pojam najbolje odgovarao naš hrvatski izraz *nadŹupnik*. Ako su njegovi kolege u zboru suŹupnici, a moderator je njihov usmjeritelj ili voditelj, onda je on zapravo nadŹupnik. Sasvim je logićno i jezićno opravdano da na ćelu suŹupnićkog zbora stoji nadŹupnik.⁶

4. Ako neka Źupa ostane prazna zbog nagle sprijećenosti vlastitog Źupnika (bolest, zatvor, progon), biskup je duŹan privremeno postaviti drugog svećenika kao zamjenika (c. 539: »qui parochi vicem suppleat«) sprijećenom Źupniku. Takva zamjenika CIC zove »administrator paroecialis«. Naš je prevoditelj taj naziv pretoćio u »Źupni upravitelj«. Prijevod je potpuno toćan i pravilan.

Međutim, moram spomenuti da ni sam original nije uspio izreći istinsku narav Źupnikova zamjenika, pa prema tome ni njegov doslovni prijevod ne odgovara svrsi. Zbog toga, slijedeći analogiju naziva pa-, su- i nad-Źupnik, usudio bih se predloŹiti kao sinonim za Źupskog administratora rijeć *zaŹupnik*. Ovo »za« moŹe stajati u znaćenju »za Źupnika« ili »mjesto Źupnika«. Budući da je po slovu Zakonika ovakav »upravitelj« Źupe zapravo zamjenik pravoga Źupnika, predloŹak »za« moŹe vrijediti i kao skraćenica rijeći zamjenik.

5. Među novosti obnovljenog Codexa spada i mogućnost da nekom Źupom upravlja »ćakon ili osoba koja nije svećenik« (c. 517:2). To se preporućuje za slućaj nestašice svećenika i opasnosti da neka Źupa ostane zadugo bez vlastitog dušobriŹnika. Tada biskup moŹe zaduŹiti nekog ćakona ili laika za sve druge poslove u Źupi osim ćisto svećenićkih (no u tom slućaju mora imenovati nekog prezbitera koji će nositi naslov Źupnika te Źupe i povremeno je obilaziti). Sad se pred nas postavlja pitanje naziva tog ćakonskog ili laićkog dušobriŹnika. Sam Codex nije ga se usudio dati. To je prepustio praktićkim teolozima i kano-nistima.

⁶ Doduše Źetka (nav. dj., str. 169) daje ime nadŹupnika dekanu. Međutim, to nije potrebno. U našem starijem jeziku dekan je nosio ime »natpop«, a danas prevladava njegova izvorna osnova bez nastavka. Ako pak Źelimo prevesti i rijeć dekan, već imamo izvrsan prijevod u gradišćanskome narjećju »desetnik« (ne desetar!).

Po mome mišljenju taj bi naziv mogao glasiti župnički *povjerenik*. Takvom je naime đakonu ili laiku/inji stvarno povjerena uprava jedne katoličke zajednice. S tim u svezi on/a sigurno uživa povjerenje biskupijskog natpastira i samog nadležnog župnika prezbitera. A po svoj prilici već ima, ili postoji nada da će steći, i povjerenje vjernikâ zajednice koja mu je »povjerena«.

Što se tiče atributa imenice *povjerenik*, bolje je da on glasi »župnički« nego župski, jer je uistinu povjerenik odsutnog župnika, a osim toga obavlja najveći dio župničkih obveza.

6. Kako smo već spomenuli, osim teritorijalnih župnika u Crkvi postoje i personalni ili osobni župnici. To su oni svećenici kojima je stalno povjerena briga oko neke posebne zajednice vjernika bez prostornih granica (c. 564), a kojoj ne može udovoljiti mjesni župnik. Njima crkveni zakonik daje ime »capellanus«.

Taj se je naziv dosad u hrvatskom jeziku obično ostavljao nepreveden: kapelan ili samostalni kapelan.⁷ Kad već stvaramo hrvatsko nazivlje za sve crkvene službe, potrebno je potražiti »hrvatušu« (hrvatsku riječ) i za kapelana.

Budući da nam tu ništa ne može pomoći sama etimologija riječi,⁸ moramo se okrenuti njezinu sadržaju. Kako je kapelanija osobni tip župe, a tako isto kapelan osobni župnik, rješenje treba tražiti u tom pravcu. U potražnji nam, nažalost, ne mogu pomoći ni ostali europski kulturni jezici. Svi su oni usvojili izvorno »kapelan« i prilagodili ga svojim jezičnim standardima. Ako neki jezici imaju i pokoji drukčiji izraz (Talijani: vicario; Francuzi: vicaire, adjoint, aumonier; Nijemci: Pfarrvikar, Hilfsgeistlicher; Englezi: chaplain ili assistant pastor), niti jedan nije potpuno pravilan.

Uzmemo li hrvatsku riječ koja nam se na prvi pogled nudi, a to je »osobni« župnik, ni tada nećemo biti sretno ruke. Ono »osobni« sugerira da je sam župnik osoba ili da je župnik jedne osobe (kao osobni liječnik). I područni, tj. teritorijalni, župnici su također osobe, a kapelan je uvijek dušobrižnik više osoba (pa i onda kad je djelovao kao carski ili kraljevski kapelan. Budući da je i riječ župnik strogo vezana za župu, a ova opet za teritorijalnost, najbolje je napustiti obje spojenice: i osobni i župnik.

Da ne bismo izmišljali neku sasvim novu riječ, poslužimo se već uhodanim domaćim nazivom *duhovnik*. Slovenci i Nijemci (Geistlicher) pridijevaju ga svakom svećeniku, a drugi narodi – po uzoru na lat. original »pater spiritualis« – samo za svećenike određene za posebne kategorije vjernika. Tako imamo raznovrsne kapelane: dvorske, vojne, bolničke, školske, zavodske, domske, redovničke, bratimske, pomorske, zatvoreničke, izbjegličke, turističke itd. Budući da je sama riječ *duhovnik* općenita, uz nju je potrebno dodati odgovarajući atribut: *duhovnik bolesnika* ili *bolnički duhovnik*, *duhovnik vojnika* ili *vojni duhovnik* i sl.

Ako ne bismo prihvatili izraz *duhovnik*, ne preostaje nam ništa drugo doli već široko prihvaćena tuđica *kapelan*.

⁷ To »samostalni« bilo je potrebno da se ne dogodi zabuna u vezi sa župskim vikarom ili pomoćnikom.

⁸ Njezin je korijen u »cappa« i deminutivu »cappella«. Povijest termina sažeto je prikazao o. Šetka (*nav. dj.*, str. 120).

⁹ Analogiju već imamo u hrv. riječima dopredsjednik, dočasnik, doglavnik i sl.

7. U župsko nazivlje spada još i župnikov pomoćnik i kolega u svećeničkom redu. Njega se obično u svim jezicima svijeta zove »kapelan«, što nije u redu niti po kanonskom pravu (još jedan razlog više da se izbjegava ta riječ!). Crkveni zakonik ima za njega poseban naziv – »vicarius paroecialis« (c. 545). Naš prevoditelj Codexa nije uopće preveo riječ »vicarius«, već ju je ostavio u izvornom obliku, oduzevši joj nastavak. Po hrvatskom zakoniku kanonskog prava župnikov je pomoćnik »župni vikar«.

Ako želimo prevesti riječ »vicarius«, u hrvatskome nam se nude riječi: namjesnik ili zamjenik. Namjesnik je preteška riječ, historijski zauzeta, a uključuje veliku vlast. A zamjenik je ime već pridano župskom administratoru (kojega smo nazvali zažupnik), pa prema tome ne dolazi u obzir. Stoga moramo potražiti zgodniji naziv.

Taj nam nudi već sam CIC koji u istom kanonu (545) župske vikare zove još i »cooperatores«. »Cooperator« znači suradnik. Vrlo dobra riječ, ali je nevolja u tome da župniku mogu biti suradnici i laici, dok vikar mora biti upravo svećenik (c. 546). Možda bismo mogli još upotrijebiti i naziv pomoćnik da ga ne prati ista teškoća kao i riječ suradnik. Prema tome, nažalost, moramo isključiti oba, inače tako lijepa izraza.

Što nam preostaje? Ona ista metoda tvorenja novih riječi pomoću prefiksa, kojom smo se već obilno poslužili. Kad već imamo pažupnika, sužupnika, nadžupnika i zažupnika, najbolje je da imamo još i *dožupnika*. Time izbjegavamo složenicu, a još k tome tuđinsku, tj. župni vikar, a termine namjesnik, zamjenik, suradnik i pomoćnik ne opterećujemo novim značenjem. Sama riječ *dožupnik* izvrsno ispunjava svoju ulogu: upozorava da je riječ o svećeniku (jer to »vikar« mora biti) koji stoji najbliže župniku, glavni mu je pomoćnik u pastoralu, a u potrebi također i zamjenik. U tom je smislu naš *dožupnik* stvarno najbliži izvornom latinskom nazivu.

U vjerskom i crkvenom životu župe postoje i mnogi drugi izričaji stranog podrijetla kojima se također služimo. I njih bi s vremenom trebalo prevesti. No, budući da su manje važni i manje česti u govoru, ostavimo vremenu i dobrim znalcima hrvatskog jezika da se i za njih nađe prikladna domaća zamjena.

SUMMARIUM

TERMINOLOGIAE PAROECIALI CROATICAЕ SUPPLEMENTUM

In hoc translationis terminologiae latinae quoad paroeciam in linguam croaticam conatu auctor sequentia consilia proponit:

- *paroecia*: župa, *parochus*: župnik, *paroeciani*: župljani, *paroecialis*: župski aut župni (quod omnia iam recepta sunt).
- *quasiparoecia*: pažupa, *quasi parochus*: pažupnik.
- *plures in solidum sacerdotes*: sužupnici, *moderator*: nadžupnik.
- *administrator paroecialis*: zažupnik.
- *cappellanus*: duhovnik.
- *vicarius paroecialis*: dožupnik.